

PREDGOVOR

Hrvatski je jezik poznat po složenosti i raznolikosti svojih naglasnih sustava. Često je upravo zbog toga i zanimljiv stranim istraživačima, a zbog toga je i bitan među slavenskim i indoeuropskim jezicima. Naglasni su podaci ne samo iz standardne novoštokavštine nego i iz štokavskih, čakavskih i kajkavskih dijalekata od velike važnosti pri rekonstrukciji praslavenskoga, pa i praindоеuropskoga, naglasnoga sustava. Iako je sjeverozapadni dio južnoslavenskog jezičnog područja i u svjetskoj znanosti o jeziku, među ostalim, poznat upravo raznolikim naglasnim sustavima koji se tu javljaju, u Hrvatskoj je (a isto vrijedi uglavnom i za ostale okolne zemlje), unatoč određenoj akcentološkoj tradiciji, dovoljno je spomenuti Stjepana Ivšića (1884–1962), tâ disciplina donedavno bila pomalo zanemarena iako je naglasni opis nezostavan dio i dijalektoloških radova i standardoloških priručnika. I dok se kroatističko poznavanje standardne akcentuacije obično svodi na znanje označavanja naglasaka (dakako, uglavnom samo ako su dotični kroatisti novoštokavci) i poznavanje nekoliko osnovnih pravila (koja su i sama često zapravo pojednostavljena i zavaravajuća – vidi §7–8)¹, akcentološki je dio naših dijalektoloških opisa često napravljen nezadovoljavajućom metodologijom te jednostavno ne pruža dovoljno potrebnih podataka. Dovoljno je reći da se u mnogim dijalektalnim rječnicima i drugim dijalektološkim radovima katkad izostavljaju obične riječi poput *glava* (jer su tobože iste kao u standardnom jeziku) iako vrlo često takve »obične« riječi sadrže vrlo vrijedne

¹ Za kritiku jednog primjera amaterskog bavljenja akcentologijom (doduše, fonetičarskog a ne kroatističkog) vidi Kapović 2010a. No tako nije samo s nekim domaćim autorima – vrlo slične ignorantske greške u samoj osnovi istraživanja mogu se naći i, primjerice, u Magner & Matejka 1971. Npr. ondje autori izvode dalekosežne zaključke na osnovi »minimalnih parova« poput *đrao* (ptica) i *đrao* (glagol) iako su to potpuno pogrešni primjeri jer imaju više naglasnih varijanata ne samo dijalekatski nego i u standardnoj štokavštini – *đrao/órao* (ptica) i *đrao/đrao* (glagol, s tim da se ovdje kolokvijalno obično kaže *đrō*, rjeđe *òrō*). Jasno je da se na temelju takvih primjera ne može suditi o postojanju tonskih razlika u štokavskom. Također, nije baš jasno zašto bi se uopće »istraživalo« postojanje razlikovnog tona u suvremenim gradskim govorima poput onih Zagreba, Rijeke ili Niša, za koje se odavno zna da nisu tonski. Od praktički istih boljki kronične neupućenosti i nepoznavanja osnovâ akcentologije pate i kasnija istraživanja zagrebačkih fonetičara kritizirana u gorespomenutom radu (usp. još i Kapović 2007a: 75^F).

naglasne podatke². To je samo jedan od znakova po kojima se vidi da se akcentuaciji ne posvećuje dovoljno pozornosti. Iznimaka, naravno, ipak ima, no čak i u opsežnijim radovima katkad ima premalo naglasnih podataka ili riječi³. Niska razina akcentološkog znanja je pak problematična jer počesto onemogućava objašnjavanje dijalekatskih naglasnih fenomena na pravi način te priječi dijalektolozima uvid u onō što je u dotičnom dijalektu povijesno naglasno zanimljivo. Također, malo je istraživača koji su u toku sa suvremenim svjetskim akcentološkim istraživanjima iako se to u zadnje vrijeme mijenja kako nadolazi niz mladih jezikoslovaca-akcentologa. Nadam se da će i ova knjiga pridonijeti boljemu poznavanju naše akcentologije i njezine povijesti.

U knjizi se daje pregled povijesti akcentuacije od praindoeuropskoga do suvremenih štokavskih, čakavskih i kajkavskih dijalekata⁴. U ovoj se knjizi prvi put sustavno obrađuje naša povijesna akcentologija, a, koliko je autoru poznato, ovo je ujedno i jedina knjiga koja detaljno obrađuje naglasni sustav od praindoeuropskoga do bilo kojeg suvremenog ne samo slavenskog nego i indoeuropskog jezika⁵. Najdetaljniji su dijelovi u kojima se govori o odrazu praslavenske akcentuacije u štokavskom, čakavskom i kajkavskom i kasnijim promjenama u njima. Iako se, katkad i prilično opsežno, govori i o problematici u drugim jezicima (slavenskim, baltijskim i indoeuropskim) i o dubljoj jezičnoj povijesti (praslavenskoj, prabaltoslavenskoj i praindoeuropskoj), detaljnije rasprave o tim problemima treba ostaviti djelima koja se bave povijesnom akcentologijom pojedinih slavenskih jezika ili (balto) slavenskom/indoeuropskom akcentologijom općenito, gdje pak neće biti mjesta za opsežnije rasprave o detaljima povijesti štokavske, čakavske i

² Manji je problem što je katkada sâm akcentološki opis relativno zadovoljavajuć (kao npr. u Šimundić 1971 ili Baotić 1979) ili sadrži korisnih podataka (kao u FO), ali je povijesna interpretacija često pogrešna (kod Šimundića praktički uvijek) ili je pristup katkad nezadovoljavajuć (npr. u FO).

³ Vidi npr. §65^F za Jurišić 1973. Korisnost određenog rječnika može varirati ovisno o tome kakvi su podaci potrebni. I iz lošije se akcentološki obrađenih rječnika (i drugih izvora) katkada mogu izvući korisni podaci, što ovisi o pojedinom radu i vrsti građe koja nam je potrebna. Tako se i u ovoj knjizi može primijetiti da su se neki izvori, primjerice, koristili u vezi s jednom temom, no ne i u drugim slučajevima, upravo zato što za jednu temu pružaju dovoljno podataka, a za drugu ne.

⁴ Donekle je sličnu zadaću trebala imati i knjiga *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika* Asima Pece (1980²), no ona je potpuno izvan tokova moderne akcentologije što se tiče praslavenske akcentuacije (to se može utvrditi i jednostavnim uvidom u popis literature) a i inače. To djelo – na stranu sve pogrešne, zastarjele i nespretne interpretacije kojima obiluje – ni općenito strukturom, opsegom i načinom obrade nimalo ne nalikuje ovoj knjizi. Kao pozitivan pak primjer možemo istaći sjajan, premda jako sažet, Ivićev pregled štok/čak/kajk. povijesne akcentologije u Brozović & Ivić 1988: 15–19.

⁵ Po zalaženju u dubinu sve do praindoeuropskoga se ova knjiga razlikuje, među ostalim, od knjigâ kao što je Зализняк 1985.

kajkavske akcentuacije⁶. U ovoj je knjizi obrađen fonetski aspekt akcentuacije⁷ (iako se on, kako će se jasno vidjeti, nikako ne može posve odvojiti od morfologije pa ni tvorbe), dok će se njezini mogući nastavci baviti naglasnom u morfologiji i tvorbi.

Kako je već rečeno, u knjizi se obrađuje povijest ne samo standardnoga oblika jezika, nego i dijalekata. Standardnoj naglasnoj građi se ne pridaje posebna pažnja, osim što se ona u pravilu rabi kao glavni izvor novoštokavskih primjera – dakle, kao još jedan dijalekatski izvor⁸, bez obzira na svoj specifičan sociolingvistički položaj. U knjizi se donosi i nešto dosad neobjavljene autorove dijalekatske građe iz različitih govora.

Preduvjeti za pisanje ovakva djela bi mogli biti puno bolji – upravo zato se neki problemi u ovom djelu ni nisu mogli do kraja riješiti te čekaju na daljnja podrobnija istraživanja i više dijalekatske građe⁹. Osim što su, kako već rekosmo, dijalektološki opisi, čak i ònī opsežniji, često nepotpuni (jer im nedostaju mnogi podaci koji trebaju suvremenoj povijesnoj akcentologiji i dijalekatskoj akcenatskoj lingvogeografiji), radovi su o bitnim naglasnim izoglosama gotovo potpuno nepostojeći, a stari akcentuirani tekstovi i priručnici su ili slabo ili nikako istraženi¹⁰. Ne samo da nedostaju studije po-

⁶ Ovdje su, što se tiče dublje povijesti, obrađene neke stvari za koje je autor smatrao da nužno moraju biti u knjizi – npr. tonska rekonstrukcija ie. naglasaka (§102–104) ili naglasni sustavi drugih ie. jezika (§75–82). Neki su pak problemi, kao Winterov zakon (§74^F), samo spòmēnūti jer autor detaljnu raspravu o točnim uvjetima djelovanja ovoga zakona nije smatrao ključnom za knjigu ovakve koncepcije. To, dakako, ne znači da to inače nije važan problem.

⁷ Preciznije bi, ali neuobičajeno, bilo reći prozodički i prozodološki aspekt akcentuacije.

⁸ Zapravo, tu je *de facto* riječ o različitim dijalekatskim izvorima jer, zanemarimo li ònō što je u svim novoštokavskim govorima isto, najobičnije riječi i neke osnovne karakteristike standardne akcentuacije, svaki standardološki priručnik ima svoju akcentuaciju, u kojoj se u većoj ili manjoj mjeri òglēdā organski naglasak autora, tj. onoga tko je naglaske bilježio. Tako, recimo, iako općenito u novoštokavskim govorima u Hrvatskoj (i u nekakvoj maglovitoj predodžbi »standardnojezičnog uzusa«) prevladavaju naglasci *čòvjek* i *dūh*, Ivo Pranjković (rođen i odrastao u Bosni) u ERj bilježi mladi naglasak *čòvjek* jer on tako izgovara (takav je naglasak uobičajen u BiH – §11^F; za sličan primjer u ERj usp. i §365^F), dok Dubrovčanin Mirko Deanović u HFR bilježi stariji naglasak *dūh* (kakav je uobičajen u Dubrovniku), premda, zanimljivo, kasnije u HSTR nalazimo običnije *dūh*. Bilo bi zanimljivo istražiti koliko takvih razlika postoji u standardnim rječnicima i usporediti rezultate sa situacijom u organskim govorima pojedinih naglasopisaca.

⁹ Da ne govorimo o tome da je i eksperimentalno-fonetski dio istraživanja štok/čak/kajk. akcentuacije prilično oskudan i zanemaren i da nema sustavnih istraživanja koja bi, primjerice, fonetski obrađivala različite lokalne naglasne sustave, čak ni za govore većih gradova kao što su Split, Osijek, Slavonski Brod, Zadar, Dubrovnik, Varaždin i sl.

¹⁰ U ovoj smo se knjizi, u većoj ili manjoj mjeri, služili podacima iz rječnikâ, gramatikâ i tekstova naših starih jezikoslovaca i autora kao što su Ivan Pergošić (1521?–1592), Bartol Kašić (1575–1650), Ivan Belostenec (1593/4–1675), Jakov Mikalja (1601–1654), Juraj Križanić (1617/9–1683), Ardelio della Bella (1655–1737), Joakim Stulli (1730–1817) i Franjo Marija Appendini (1768–1837) iako ne iscrpno i sustavno (tome treba posvetiti po-

sebnih problema i sinteze, nego, kako rekosmo, ni osnovnih potpunih dijalekatskih opisa nema ni izbliza dovoljno¹¹. Možemo se samo nadati da će se stanje u budućnosti poboljšati i da će i ova knjiga potaći i olakšati daljnja akcentološka, povijesna, dijalektološka i lingvogeografska istraživanja što se tiče točnog utvrđivanja prostiranja pojedinih akcenatskih izoglosa na terenu¹² – ako ništa drugo, time što će dijalektolozima bar ukazati na što bi trebalo obratiti pažnju jer je potencijalno zanimljivo. Ovu knjigu ne treba uzimati za sveobuhvatnu i konačnu monografiju o povijesti štok/čak/kajk. akcentuacije, nego kao jednu od etapâ u istraživanju dotične teme. Iako su u njoj razmotreni i riješeni mnogi pojedinačni problemi, ona ne obuhvaća sve što bi se moglo u takvu djelu naći, nije mogla do kraja ulaziti u sve zasebne fenomene i ne pretendira dati konačne odgovore na sva pitanja i probleme naše akcentologije. Ukratko, ova knjiga nikako ne bi trebala biti zaključna riječ o fonetskom dijelu povijesti hrvatske akcentuacije, nego poticaj za dalj-

sebne studije). Povijesnim akcentološkim istraživanjima nikako ne pomažu nestručna nova izdanja starih akcentuiranih djela. Bartol Kašić je, kao i u svojim drugim djelima, i u svom netiskanu prijevodu Biblije (1622–1637) bilježio naglaske, no oni su u prvotisku toga djela iz 1999–2000 jednostavno izostavljeni. Jednako je tako neshvatljiv i postupak kojim su u najnovijem izdanju Mikaljina rječnika (2011) jednostavno ispušteni skoro svi naglasni znakovi iz originala (1649) i to bez ikakve naznake da je to učinjeno.

¹¹ Nekim sam se radovima u prikazu dijalekata služio češće nego drugima. U pravilu je tu riječ o opsežnijim dijalektološkim monografijama, člancima, gramatikama i rječnicima, pogotovo ako je riječ o arhaičnijim govorima. Nažalost, mnogi članci, rječnici i drugi priručnici zbog nezadovoljavajuće leksikografske akcentološke obrade nisu bili onoliko korisni koliko bi mogli biti (usp. Kapović 2008d za kritiku). Što se tiče citiranja, kada je riječ o knjizi ili članku, u načelu se uvijek (osim iznimno) citira i stranica gdje se navodi pojedini primjer, dok se kod rječnikâ (i kod rječničkih dijelova knjige ili članka te kada postoji indeks svih riječi u knjizi) stranica izostavlja jer nije potrebna. U knjizi se navodi mnoštvo primjerâ iz različitih govora, a ni dijalektološka bibliografija nije mala, no nema sumnje da je i mnogošta drugo moglo ući u knjigu kao primjer ili se moglo komentirati i spomenuti, ali iz ovih ili onih razloga nije. Dijalektološka bibliografija, dakle, ne pretendira na iscrpnost. Cilj je knjige, među ostalim, dati pregled opće dijalekatske naglasne situacije i različitih promjena. Situacija i primjeri u govorima koji nisu spomenuti u načelu će se uvijek moći razumjeti prema drugim sličnim opisanim primjerima. Primjeri se katkada citiraju u prilagodenom i ujednačenom obliku, npr. pisanje čak. <králj> u starijim djelima se zamjenjuje s <krāļ>, neuobičajeni znakovi za označavanje naglasaka u pojedinim djelima (npr. u FO) se zamjenjuju uobičajenima i sl. iako se neke nebitne razlike i nedosljednosti iz različitih dijalektoloških opisa u prenošenju zadržavaju.

¹² U ovu knjigu su uključene i neke uglavnom vrlo aproksimativne karte s određenim akcenatskim izoglosama, no one više pretendiraju na davanje općeg dojma nego na potpunu preciznost. Ona nije bila moguća ne samo zbog nezadovoljavajućih i nepotpunih/nejasnih podataka, nego i zbog vremenskih i drugih praktičnih ograničenja pri pripremi ove knjige, koja ionako nije primarno dijalektološko-kartografski usmjerena. Osim toga, karte su napravljene samo za neke izoglose, a trebalo bi ih napraviti za puno više njih. Ipak, informacije su na nekim kartama u ovoj knjizi, što se tiče prostornih koordinata pojedinih fenomena, nerijetko potpunije i detaljnije od onih koje se daju u samom tekstu. No dijalektološko-akcentološke karte će trebati dopuniti i ispraviti nakon detaljnijih istraživanja u analizama koje će biti usmjerene baš na te probleme.

nja istraživanja. Što se tiče dublje povijesti – praslavenske, baltoslavenske i indoeuropske akcentuacije – tu je danas, kako znaju svi ònī koji tome ozbiljno pristupaju, još mnogo toga nejasno i tu predstoji još puno istraživanja (što ne znači da danas o tome ne znamo ništa). Ta dublja povijest čini važan dio i ove knjige pa će ona, i kao svojevrstan uvod i pregled ali i zbog nekih novih ideja, biti zanimljiva i istraživačima koji se bave slavenskom akcentologijom općenito.

Što se tiče samog naziva i tematike knjige, u njoj se, dakle, opisuje razvitak naglasnih sustava u idiomima koje danas nazivamo hrvatskima. To, međutim, nikako ne znači da se za sve njih može rekonstruirati neki prahrvatski ili starohrvatski naglasni sustav¹³. Slavenski jezici, pa tako i južnoslavenski među njima¹⁴, čine dijalekatski kontinuum i nepotrebno je posebno i napominjati da je podjela slavenskih jezika, kao i većine drugih jezika, u velikoj mjeri nužno politička (tj. preciznije političko-etničko-simboličko-identitetska) te je ne treba brkati s genetskom lingvistikom. Premda je u knjizi težište na hrvatskim govorima (što je u velikoj mjeri samo pragmatička posljedica autorove znanstvene ekspertize i interesâ pa i mjesta izdavanja knjige te akademske sredine u kojoj je djelo nastalo) te se knjiga stoga i zove kako se zove¹⁵, jasno je da se o štokavskim govorima kojima govore Hrvati ne može u ovakvoj knjizi ozbiljno pisati ne obazirući se na govore štokavaca Srba, Muslimanâ/Bošnjakâ¹⁶ i Crnogoraca, kao što se ni o kajkavskom (ali ni o čakavskom pa onda ni štokavskom) ne može ozbiljno pisati izostavivši iz slike slovenski jezik (kojemu je u ovoj knjizi u nekim aspektima posvećeno dosta pažnje). Kada se, dakle, u knjizi govori o štokavskom,

¹³ No nije moguće rekonstruirati ni jedinstveni »prasrednojužnoslavenski« (tj. »prahrvatskosrpski«) s obzirom da ne postoje zajedničke stare izoglose koje bi štok/čak/kajk. (»srednojužnoslavenski«, tj. »hrvatskosrpski«) izdvajale od drugih dijalekata – usp. npr. Holzer 2002, 2007: 23/2011: 9, Matasović 2008: 64–67. Šekli (2013a: 10, 2013b: 81, 91) kao jedinu moguću štok/čak/kajk. (ali ne i općeslovensku) zajedničku izoglosu spominje stapanje staroga *e i *ę u e iza nepalatalâ, no to je razmjerno trivijalan razvoj. Nema pretjerano smisla govoriti ni o prazapadnojužnoslavenskom iako postoje određene općeZJslav. (tj. opće-slovensko-kajkavsko-čakavsko-štokavske) karakteristike (npr. razvoj tipa *sšto > stô – §115, 299), kao ni o praslavenskom, prakajkavskom, pračakavskom ili praštokavskom (vidi §27 za dijalekatski kontinuum) – usp. tu npr. i Rigler 2001: 419. Ipak vidi i Matasović 2008: 64–65, 157–158 koji govori npr. o zapadnojužnoslavenskom prajeziku.

¹⁴ Pri čemu treba biti jasno da južnoslavenski jezici zapravo ne predstavljaju posebnu genetsku jedinicu, nego zapravo samo tradicionalni zemljopisni naziv (vidi npr. Holzer 2007: 20–22/2011: 7–9, Matasović 2008: 60–64).

¹⁵ Osim toga, kada je riječ o standardnim novoštokavskim primjerima, tu se uvijek pišu upravo suvremeni standardni hrvatski (npr. *svijéca*) a ne npr. standardni srpski (*свѣћа/свѣца*) ili klasični vukovsko-daničičevski oblici (*svijěca*).

¹⁶ U zadnjih je dvadesetak godina upravo u nekim srpskim i bošnjačkim govorima došlo do novih velikih otkrića koja su vrlo značajna za našu (ali i slavensku) povijesnu akcentologiju – riječ je o konačnoj potvrdi postojanja neoakuta i u istočnoštokavskom (§316), a još više o vjerojatnu otkriću čuvanja razlike između praslavenskog staroga akuta i kratkog neoakuta prema praslavenskom kratkom cirkumfleksu u kladanjskom području u Bosni (§107).

ne misli se samo na štokavske govore koji se govore u Hrvatskoj ili kojima govore govornici koji se etnički smatraju Hrvatima¹⁷. U knjizi se upotrebljava i naziv zapadnojužnoslavenski (ZJslav.), koji obuhvaća sve slovenske i sve kajkavske, čakavske i štokavske govore. Jasno, kada se govori o štokavskom, kajkavskom i čakavskom, tu također treba biti jasno da je riječ o provizornim nazivima, a ne o strogo odijeljenim narječjima, s obzirom na već spomenuti dijalekatski kontinuum (§27). Ipak, s obzirom na upotrebu riječi *hrvatski* i u naslovu knjige i u njoj, treba reći da zasebno proučavanje akcentuacije štokavskog, čakavskog i kajkavskog nije baš potpuno proizvoljan izbor kao posljedica sociolingvističkog i identitetsko-političkog realiteta¹⁸ i činjenice da se ta tri narječja, kako se obično nazivaju, danas govore u istoj nacionalnoj državi (s tim da se štokavski govori i u susjednim zemljama, jasno). Kako će i iz ovoga djela biti jasno, zajedničko proučavanje povijesti naglasnog sustava štok/čak/kajk. ima itekako smisla i lingvistički, zbog njihove povezanosti, zajedničkih izoglosa i promjena (npr. kraćenja praslavenskog dugog cirkumfleksa, tj. dugog silaznog naglasaka – §117, 119–121). Nije uopće sporna vrlo bliska genetska povezanost kajkavskoga sa slovenskim dijalektima ili prisutnost karakteristika na sjeveru čakavskog područja koje ga vežu sa slovenskim govorima. No isto su tako prisutne, shodno već zemljopisnim odnosima, i izoglose, premda ne uvijek iste naravi, koje kajkavski i sjeverni čakavski vežu sa štokavskim i ostatkom čakavskoga. Dakako, naziv ove knjige¹⁹ i odabir njezina težišta, naglasaka i tematike nije nipošto jedini mogući izbor – čisto lingvističko-dijalektološko-akcentološki gledano, iz južnoslavenskoga se dijalekatskog kontinuumu moglo »isjeći« i koje drugo područje koje bi se akcentološki izučavalo u okviru monografije slične ovoj²⁰. No autor ni ne pretendira implicirati, kao što je već rečeno, da se u odabiru tematike vodio isključivo i strogo lingvistič-

¹⁷ Naravno, spominjanje primjerâ i sl. iz govora kojima ne govore etnički Hrvati/katolici i/ili koji se ne govore u Hrvatskoj u knjizi koja u naslovu ima »hrvatsku akcentuaciju« ne treba nipošto shvaćati politički nego čisto lingvistički. To što je težište na hrvatskim govorima ogleda se i u nesrazmjernoj zastupljenosti građe, analize i detalja iz čakavskog, kajkavskog i zapadnog štokavskog u odnosu na (jugo)istočni štokavski (da ne govorimo o torlačkom).

¹⁸ Ne samo nakon 1990. nego i prije nje jer je percepcija »hrvatskog« kao jezika jednako uvjetovana nacionalnom pripadnošću i nacionalnim političkim granicama kao i percepcija »hrvatskosrpskog« kao jezika, gledamo li i potonji kao dijalekatsko-sociolingvističku ukupnost a ne samo kao standardni jezik (vidi Kapović 2011d: 149–152).

¹⁹ Najprecizniji bi, no nezgrapno iz praktičnih razloga, naziv knjige bio *Povijesna proizvodika i prozodemika od praindoeuropskoga do suvremenoga štokavskoga (s naglaskom na zapadni štokavski), čakavskoga i kajkavskoga*. Područje čiji se naglasak najdetaljnije obrađuje iz povijesne perspektive bi se etnički moglo nazvati *središnji zapadnojužnoslavenski*.

²⁰ Npr. težište bi moglo biti podjednako na svim štokavskim dijalektima uz usputno posvećivanje pažnje čakavskom, kajkavskom i bugarskom ili bi se moglo proučavati prvenstveno štokavski i južni dio čakavskoga ili štokavski s naglaskom na istočnim dijalektima i torlačkom uza što bi se svakako morala posvetiti veća pažnja bugarskim dijalektima. Isto tako bi bio moguć i pristup u kojem bi se slovenskom dala jednaka pozornost kao i kaj-

kim razlozima. Jasno je da je odabir znanstvene teme često, pogotovo u društveno-humanističkim znanostima, određen i društvenim, historijskim i subjektivnim datostima te od toga ne treba bježati.

Premda je praslavenski naglasni sustav u nekim svojim aspektima izvrsno rekonstruiran i premda su neke osnovne postavke jasne i općeprihvaćene, tu još uvijek postoji razmjerno velik broj spornih detalja i različitih pristupa. Krene li se još dublje – u rekonstrukciju baltoslavenske i indoeuropske akcentuacije – teškoće su još veće. Reći »sto akcentologâ, sto hipotezâ« je tek donekle pretjerano²¹. U ovoj sam knjizi nastojao uvijek napomenuti kada je riječ o nečem što je sporno premda to nije bilo moguće u svim slučajevima. Treba napomenuti da cilj ove knjige nije nabranje svih mogućih dosad izloženih hipoteza o raznim problemima slavenske i štokavske/čakavske/kajkavske akcentologije – takav cilj ostavljamo sintetskim djelima drugačije koncepcije. Naravno, u mnogim se situacijama autor nije libio ni eksplicitne kritike tezâ i objašnjenjâ koja ne stoje, no nije bilo moguće uvijek upozoravati na sve neuvjerljive hipoteze pa onda i greške, propuste i pogrešne zaključke u literaturi²². Svrha je ove monografije dati koliko-toliko kompaktan pregled osnovnih problema ponajprije povijesti štokavske/čakavske/kajkavske akcentuacije (dakako, u okviru šire – slavenske, baltoslavenske i indoeuropske – akcentologije) iz perspektive koju autor smatra najboljom i najeksplanatornijom. U nekim sam slučajevima izbjegavao nastupiti apodiktički te sam navodio više mogućih objašnjenja, a nastojao sam se kloniti i greške u koju neki prečesto upadaju – a to je stav da se mora moći objasniti apsolutno sve. Počesto se najbolje kloniti teorijâ koje teže objasniti baš sve i kod kojih nema ničega nejasna (a što se nerijetko postiže ignoriranjem velikog dijela građe). U nekim je slučajevima jednostavno teško doći do jednog pravog rješenja problema – tada je bolje objektivno prikazati problem sa svih strana, iznijeti sve argumente i reći da ga nije lako razriješiti (ako je tako), nego pošto-poto upadati u *ad hoc* i neuvjerljiva objašnjenja. Neki će problemi zasigurno biti jasniji u budućnosti, no posve je izvjesno i to da u povijesnoj lingvistici nikada neće baš sve biti nesporno i jasno. Na koncu konca, u tome je i čar dotične discipline.

Povijesna je akcentologija, premda zanimljiva (bar onima kojima će čitanje ovakve knjige uopće pasti na pamet) i bitna za jezičnu rekonstrukciju opće-

kavskom itd. Mogućnosti su tu brojne, no, dakako, granicu je, koja je uvijek više ili manje proizvoljna, negdje potrebno povući.

²¹ Što je zanimljivo, broj različitih hipoteza se s vremenom ne smanjuje, nego se naprotiv, čini se, čak i povećava, čemu je donekle doprinijela i redovna godišnja međunarodna konferencija IWoBA (*International Workshop on Balto-Slavic Accentology*), koja se održava od 2005. godine.

²² Što se tiče najnovije domaće monografske literature (npr. Moguš 2010, Lukežić 2012) koja se dotiče (i) povijesne akcentologije, situacija tu nije baš naj sretnija. Na to se tu nećemo osvrnati.

nito, također i jedno od najkompleksnijih područja poredbenopovijesne indoeuropske lingvistike. Osim složenosti same tematike, ulazak u ovo područje dodatno komplicira i činjenica što o nekim stvarima postoje brojna različita mišljenja, kao i različite akcentološke škole, koje s vremenom mogu i prilično radikalno mijenjati neka svoja polazišta²³. Osim toga, stil je pisanja mnogih akcentologa vrlo težak i nepristupačan, što samo sve dodatno otežava. Ova je knjiga pisana tako da bude što pristupačnija, čak i potpunim početnicima, te transparentna u objašnjenjima koliko god je to moguće. No kompleksnost samog područja se ipak nije mogla izbjeći (pogotovo što se tiče starijih razdoblja), kao ni potreba za konciznošću u određenim slučajevima, koja onda može dovesti do nejasnoća. Osim toga, polemike sa stajalištima drugih autora kao i mnogi primjeri i detalji, bez kojih se nije moglo, također doprinose zahtjevnosti štiva. Stoga se i na ovu knjigu može primijeniti pravilo koje je često vrlo korisno u čitanju akcentološke literature, pogotovo za početnike: iščitavati polako i više puta.

O pojedinim sam temama iz ove knjige pisao u člancima objavljenima prije ovoga djela. Međutim, sve su te teme ovdje obrađene iznova i puno detaljnije, a greške iz starijih radova i interpretacija su, koliko je to bilo moguće, uklonjene. Dakle, ova knjiga ne predstavlja skup ranije napisanih članaka povezanih u jedan tekst. Zbog dosadašnjih vrlo oskudnih istraživanja povijesti štokavske, čakavske i kajkavske akcentuacije u knjizi ima mnogo toga novog – dakako, kod nekih tema puno više nego kod drugih²⁴. Dosad ne samo da nije bilo monografije o povijesti štokavske, čakavske i kajkavske akcentuacije, nego zapravo nije bilo ni stručnjakâ koji bi se takvom disciplinom uopće eksplicitno bavili²⁵. Nema nikakve sumnje da su se neke teme u knjizi mogle i detaljnije i opširnije obraditi, dok su druge pak možda obrađe-

²³ U ovoj se knjizi, što se tiče rekonstrukcije praslavenskoga, baltoslavenskoga i indoeuropskoga naglaska, u velikoj mjeri prihvaćaju polazišta moskovske akcentološke škole.

²⁴ Po autorovu mišljenju, najveći se konkretniji novi znanstveni doprinos u ovoj knjizi, zanemare li se mnogi sitniji detalji (kao što je otkriće hirtovskih sufiksa – §88–92 – ili pitanje retrakcije neocirkumfleksa u štok/čak. – §166), može naći u dijelovima koji govore o odrazu starog, pogotovo dugog, cirkumfleksa u štok/čak/kajk/sln. (§113–132), o duženju kratkog neoakuta u kajkavskom i slovenskom (§176–186), o odrazu dužina u zadnjem otvorenom slogu u slavenskim jezicima (§252–265), o odrazu prednaglasnih (§191–240) i zanaglasnih dužina (§241–251) u slavenskim jezicima te također u preciznoj analizi čakavskih kasnijih duženja (§282–295), u relativnoj kronologiji najstarijih fonetskih naglasnih izoglosa u zapadnom južnoslavenskom (§297–310) i u detaljnoj analizi kronologije dubrovačkih retrakcija (§343–346). Osim toga, vjerujem da će istraživači naći mnogo što zanimljiva i nova i u drugim dijelovima knjige, a treba također reći i da su mnogi fenomeni u ovoj knjizi, npr. razvoj neocirkumfleksa u slovenskom i kajkavskom (§133–169) ili pitanje retrakcija u štokavskom/čakavskom/kajkavskom (§330–358), obrađeni puno detaljnije nego što je to dosad bio slučaj bilo gdje u literaturi.

²⁵ Tim je gore što su neki potpuno nesuvisli teorijsko-povijesni radovi kao Junković 1972 i 1973 (vidi §139^F) kasnije u domaćoj dijalektologiji i povijesti jezika bili naveliko citirani i uvrštavani u fakultetsku literaturu.

ne predetaljno. Autor se tu držao načela, možda lošeg, da od viška glava ne boli, a knjiga, iako je pisana tako da je u načelu može čitati i onaj tko se prije nije uopće bavio akcentologijom (nego zna tek neke osnove južnoslavenske dijalektologije, poredbenopovijesne slavistike ili indoeuropeistike) i premda može služiti i kao udžbenik akcentologije, ionako nije zamišljena kao djelo koje bi obuhvaćalo samo najosnovnije i već poznate stvari. Spojiti u jednu knjigu i uvod u određenu tematiku, tj. njezin pregled, i kritičku recepciju dosadašnje literature i rezultate originalnih i novih istraživanja je uvijek problematično. Početnicima se, stoga, bar pri prvom čitanju, može preporučiti da se ne zamaraju katkad kompliciranim detaljima (često u fusnotama) koji će biti interesantni već potkovanim akcentolozima, a stručnjacima da preskoče općepoznate i uvodne dijelove. Također, oni koje više zanimaju kasniji naglasni procesi koji se događaju u štokavskom/čakavskom/kajkavskom, mogu preskočiti katkad komplicirane opise naglasnih promjena u indoeuropskom, baltoslavenskom i praslavenskom (i obrnuto). Knjiga ni u kom slučaju nije mogla biti samo pregledna i govoriti samo o poznatim stvarima u smislu sažimanja dosadašnje literature i sl. jer su i neki posve osnovni procesi (npr. pokraćivanje dugog cirkumfleksa u štokavskom/čakavskom/kajkavskom ili duljenje praslavenskog kratkog neoakuta u kajkavskom) donedavno ili do ove knjige bili ili potpuno neobjašnjeni ili nejasni ili čak uopće nije ni bilo zamijećeno da tu ima nešto interesantno i važno što bi trebalo objasniti. Neki su pak problemi i pojave, o kojima se možda moglo i ovdje govoriti, tek nātūknūti jer je o njima bolje govoriti u okviru morfologije i tvorbe (to su zadaci za nastavke ove knjige), dok drugi nisu detaljnije obrađeni zbog prostornih i vremenskih ograničenja. U nekim slučajevima nema osobita opravdanja zašto su neke pojave obrađene detaljnije a neke manje detaljno.

Pažljiviji i u akcentologiju upućeniji čitatelj će možda primijetiti da se neki moji današnji stavovi, iznijeti u ovom djelu, u nekim pogledima, katkada i znatno, razlikuju od onih koje sam iznosio u svojim prethodnim radovima. No to ne treba čuditi. S detaljnijim istraživanjem problema čovjek katkad dolazi i do drugačijih zaključaka, a znanstvenik, uostalom, kada naiđe na nove i prethodno nepoznate činjenice ili na nove i bolje hipoteze, i mora mijenjati svoje mišljenje – u suprotnom nije znanstvenik. Osim toga, općenito sam kao akcentolog u toku svoga bavljenja tim problemima evoluirao od, moglo bi se reći, nadobudne mladenačke apodiktičnosti i uvjerenosti u ispravnost samo jednog niza hipotezâ do ponešto, nadam se, zrelije fleksibilnosti i otvorenosti prema različitim mogućim interpretacijama pojedinih problema. Stoga se u knjizi ne teži toliko tome da se baš uvijek pošto-poto zauzme stav o pojedinom problemu i grčevito ga se brani, nego se u posebno spornim slučajevima (kojih je akcentologija puna) katkad radije obrazlažu različite teze i podastiru svi raspoloživi dokazi koji govore u prilog različitim mogućim tezama. Treba također napomenuti da postoje i slučajevi gdje se, samom prirodom stvari, ne može doista dokazati da se nešto dogodilo

baš na jedan a ne na drugi način. Sve to, dakako, nipošto ne znači da se u knjizi mehanički navode različita mišljenja i moguća rješenja, bez jasnog opredjeljivanja za ovu ili onu interpretaciju. Praktički uvijek je jasno koju od različitih interpretacija autor smatra najuvjerljivijom, čak i onda kada to nisu ideje s kojima bi se većina akcentologâ složila. No čak i kada se izričito priklanjam jednoj hipotezi ili predlažem svoje rješenje nekog problema, teza se ne pokušava, kao što je to inače u literaturi često, umjetno prikazati što uvjerljivijom (ako stvarno nije moguća samo jedna razumna interpretacija), nego ju se nastoji prikazati sa svim svojim prednostima i slabostima, kao što se ostavlja i mogućnost da postoji i bolja hipoteza. Premda to može zvučati otrcano, znanost bi (pa tako i povijesna akcentologija) trebala biti potraga za istinom, a ne poligon za prezentaciju briljantnih ideja pojedinaca koje se nastoje marketinški »prodati« drugim istraživačima pa i pod cijenu toga da se protuargumenti prešućuju ili ignoriraju. Nužno je da istraživač bude uvijek otvoren prema novim idejama i boljim intepretacijama, kao i kritičan i realističan prema vlastitim hipotezama.

Knjigu sam počeo pisati početkom 2008. Plan je bio da to bude ne toliko opsežna knjiga (od kojih dvjestotinjak stranica) koja bi obuhvatila i fonetiku i morfologiju i tvorbu. Ubrzo je nakon započeta posla 2008. godine postalo jasno da knjiga neće biti gotova tako brzo kako sam to u početku mislio zbog raznih drugih stvari, i lingvističkih i nelingvističkih, kojima sam se istodobno intenzivno bavio, kao i zbog i velikih prekida u pisanju. Osim toga, nakon početne, kratkotrajne, faze rada 2008. godine, kada je bilo napisano nekoliko uvodnih poglavlja (koja su na kraju preživjela i do konačne verzije knjige, ali u poprilično izmijenjenu obliku i čineći u njoj sasvim nezatan dio teksta), na knjizi sam uglavnom radio vrlo neizravno – samo u vidu pisanja pojedinih dijelova o morfologiji koji su objavljivani kao članci (Kapović 2010b, 2011c, 2011e, 2011^{f26}), preskačući tako prvi, fonetski, dio priče. Postojala je mutna predodžba da će to jednoga dana biti dijelovi čitave knjige, ali je završavanje dotične izgledalo prilično daleko i ne potpuno izvjesno. Ova knjiga je svoj konačni oblik i većinu sadržaja, iako je formalno gledano započeta više godinâ prije, dobila tek u akademskoj godini 2011-2012 kada me, uz novi kolegij o akcentologiji koji sam počeo predavati na fakultetu, željezni tjedni ritam pisanja poglavlja od predavanja do predavanja prisilio da je konačno uobličim u grubu finalnu verziju. S obzirom na opseg koji je knjiga spontano počela dobivati, u prvoj je polovici 2012. postalo jasno da se čitava povijest hrvatske akcentuacije neće moći obraditi u jednom tomu jer bi obrada i fonološko-fonetskog i morfološkog dijela uzela previše vremena, a sama knjiga bi na kraju ionako bila predebela da bi se

²⁶ Neke analize iz tih članaka su ispravljene u ovoj knjizi u svjetlu novih hipoteza iako ti članci zapravo tematikom ne pripadaju ovoj knjizi, nego mogućim budućim nastavcima ove knjige koji će govoriti o naglasku u okviru morfologije.

objavila u jednom svesku. Stoga pred vama danas stoji prvi svezak *Povijesti hrvatske akcentuacije*, dok će ostali uslijediti, ako bude volje i sretnih okolnosti, u budućnosti. Nakon što je gruba finalna verzija knjige bila gotova negdje pred ljeto 2012. godine i nakon što je dogovoren tisak, preostalo je još samo, kako se autoru tada činilo, dotjerivanje i lagano nadopunjavanje knjige. Ispočetka je to doista tako krenulo i problem uglavnom nije bio u tome što napisati, nego koliko toga napisati i kako to sve koherentno složiti i izložiti. Tako su dijelovi teksta često mijenjali svoje mjesto, skakali iz fusnotâ u glavno tijelo teksta i obrnuto, dijelovi su izbacivani ili ubacivani, a istodobno su se mijenjale i različite teze i teorije. No krajem 2012. su počele i opsežnije prepravke, kako su se pojedine stvari u autorovoj glavi s vremenom kristalizirale i konsolidirale (a do čega je moglo doći tek nakon završetka prve verzije čitave knjige²⁷), te je u prvoj polovici 2013. više poglavlja napisano u potpunosti ispočetka ili u puno razrađenijoj verziji. Izrada indeksâ je počela u ljeto 2014. i uzela je točno godinu dana, što je poprilično odgodilo tisak već odavno gotove knjige. S obzirom na opseg problemâ o kojima se u knjizi govori, s prepravkama, dopunama i poboljšavanjima teksta se moglo ići doslovno unedogled, kako je autor ubrzo ustanovio, ali, nažalost, u jednom se trenu moralo stati. Ova je knjiga tako više *work in progress* koji je iz prozaičnih razloga u jednom trenutku morao biti tiskan u svom trenutnom obliku, nego što je to potpuno završeno djelo koje se više ne bi moglo dalje poboljšavati i nadopunjavati. Prilika da se poprave nedostaci, propusti, greške i nedovoljno domišljene teze, koje u ovom izdanju još nisu uklonjene, doći će, nadajmo se, u mogućem prijevodu knjige na engleski, eventualnim budućim hrvatskim izdanjima, u naknadnim posebnim istraživanjima pojedinačnih problema u člancima i mogućim nastavcima ove knjige koji će obrađivati naglasak u okviru morfologije i tvorbe.

Zahvaljujem (abecednim redom prema prezimenima) Mislavu Beniću Kaši koji je redovno i ustrajno prvi čitao sirovi rukopis kako je nastajao u svojim mnogobrojnim verzijama te dao brojne informacije o ugljanskim govorima; Filipu Galoviću na podacima i snimkama sa Šolte i Brača; Marcu Greenbergu na korisnim primjedbama pri izradi nekih karata; Siniši Habijancu na pomoći sa slovačkim i češkim; Mariji Kraljević na sintaktičkoj pomoći kod jednog problema; svom pedantnom recenzentu i kolegi akcentologu Davidu Mandiću Leonardu na nebrojenim korisnim opaskama, komentarima i primjerima što se tiče teksta knjige, kao i na savjetima pri izradi nekih karata; Sergeju Lj. Nikolajevu na čitanju dijelova rukopisa i ponajviše na dugim akcentološkim raspravama koje je sa mnom kontinuirano vodio, kao i

²⁷ Iz knjige će, nadam se, biti jasno koliko je bitno obrađivati pojedine probleme u sveobuhvatnom kontekstu zbog njihove unutarnje međupovezanosti. Da su problemi o kojima se u ovoj knjizi govori bili obrađivani zasebno u pojedinim člancima, njihova obrada ne bi bila ni izbliza tako dobra jer se tako neki naočigled nevezani problemi ne bi mogli povezivati i zajedno rješavati.

na brojnim korisnim informacijama, primjerima i građi, pogotovo što se tiče prabaltoslavenske i praindoeuropske akcentuacije i idejâ moskovske akcentološke škole; Mihailu Oslonu Miši na recenzentskim komentarima na rukopis ove knjige, primjerima iz Križanićeva jezika te vrsnim kartografskim sposobnostima; Branimiru Paškvanu na snimkama iz Kostrene; Tijmenu Pronku na raspravama o slovenskoj akcentuaciji i nizozemskoj akcentološkoj školi te pomoći u dobavljanu literature u PDF-ovima; Vytautasu Rinkevičiusu na komentarima oko baltijskih jezika; Mateju Šekliju za neke informacije o slovenskom; svojoj doktorandici Nataši Šprljan na podacima iz selačkog govora (usp. sad Šprljan 2015); Domagoju Vidoviću na primjerima s Brača, iz Neretvanske krajine i nekim korisnim komentarima; Perini Vučki Nahod na korisnim primjedbama pri izradi nekih karata i dijalekatskoj građi; Nikoli Vuletiću na brojnim dijalekatskim primjerima iz okolice Zadra, susretljivosti pri njihovu prikupljanju i savjetima pri izradi nekih karata; svojim slušači(ca)ma na kolegijima Akcentologija 1 & 2 akademske godine 2011-2012²⁸, 2012-2013 i 2013-2014. (pogotovo Matiji Mužeku, koji se na kraju prihvatio i dugotrajnog i mukotrpnog posla izrade većine indeksâ u knjizi) te svima ostalima koje sam možda zaboravio spomenuti. Na ljubaznoj pomoći pri nabavljanju literature zahvaljujem i Dragani Novakov i Žarku Bošnjakoviću (kojemu hvala i na ustupanju svoje neobjavljene dijalekto-loške karte smederevsko-vršačkih govora) te Alemku Gluhaku, a Maji Milković na fotografiranju riječi iz rječnika u knjižnici. Svima koji su rad čitali u rukopisu zahvaljujem za brojne savjete zbog kojih su otklonjene mnoge nepotrebne greške i nepažljivosti. Sve su preostale pogreške, dakako, na moju dušu.

Na kraju posebna zahvala mojoj majci od koje sam kao dijete usred Zagreba uspio spontano usvojiti arhaičan štokavski naglasni sustav (poljički sa slavonskom nadgradnjom). Tâ mi je sretna okolnost neopisivo olakšala bavljenje akcentologijom – bez naglasaka u glavi bi to bio daleko teži posao. Da otac ne bi ostao zakinut, mogu ovdje spomenuti da sam se za lingvistiku još kao dijete zainteresirao upravo tako što sam na policama slučajno nabasao na njegove stare knjige sa studija. Osim toga, pamtim kako mi je, primijetivši moje zanimanje za Hammovu *Staroslavensku gramatiku* (1970), jednom prilikom, negdje u trećem osnovne, objasnio što su to jer i jor²⁹.

U Zagrebu, 20. siječnja 2008. – 21. svibnja 2015.

Mate Kapović

²⁸ Jedan od rezultata kolegija je i diplomski rad kolegice Vedrane Gudek (Gudek 2013), napisan pod izravnim ravnanjem autora ove knjige, koji predstavlja jedan od najiscrpnijih (akcentoloških) opisa nekog kajkavskog govora uopće, a koji se i u ovoj knjizi, usporedo s kojim je nastajao, s razlogom obilato citira.

²⁹ Poluglasi i u ovoj knjizi igraju bitnu ulogu (vidi npr. §297).